

BLADWIJZER

wegwijs met Heemkunde Vlaanderen

januari 2013 • 06

Inhoud

Beheer en organisatie:

- Op bezoek bij... (2): het Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed
- Jongeren en heemkunde: Erfgoed Balen

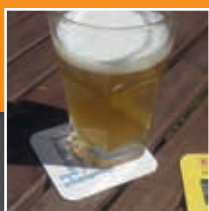
Onderzoek:

- Minder geriefelijke huizen van hout en leem getimmerd: schrijven over wonen en werken in de Limburgse gemeenten in 1842 en 1843

Behoud en Beheer

- Ongenode gasten: houtwormkever op bezoek

Activiteit in de kijker

- Herbergen en bierviltjes
- Kwartetten met Affligems erfgoed

COLOFON

- **Verantwoordelijke uitgever:**
Fons Dierickx
Grote Baan 193
9310 Herdersem
- **Contactgegevens:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
Zoutwerf 5 - 2800 Mechelen
T 015 20 51 74
www.heemkunde-vlaanderen.be
info@heemkunde-vlaanderen.be
- **januari 2013 - nr.6**
- **Eindredactie:**
Heemkunde Vlaanderen vzw
- **Lay-out en druk:** drukkerij De Bie

Op bezoek bij... (2): het Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed

Inleiding

Voor het tweede deel van onze reeks ‘Op bezoek bij’, maakten we opnieuw kennis met een ‘expertisecentrum’ uit het Vlaams erfgoedlandschap. Ditmaal gingen we langs bij ETWIE, het recent opgerichte Expertisecentrum voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed.

In de tweede helft van 2012 schoot ETWIE definitief in actie met de aanwerving van twee coördinatoren: Tijn Vereenoghe en Daniëlle De Vooght. Zij bemannen nu een kantoor in het Congres- en Erfgoedcentrum Lamot te Mechelen. Daar lichten ze de werking van hun splinternieuwe organisatie toe.

Bladwijzer: Hoe is ETWIE ontstaan?

Tijn Vereenoghe: “De belangstelling voor het industriële erfgoed ontstond in Vlaanderen al rond de jaren 1970 onder de vorm van industriële archeologie. Ondanks de jarenlange inzet van enthousiaste vrijwilligers, raakte het domein in de jaren 2000 wat op de achtergrond.”

“In 2010 zat de interesse voor materieel en immaterieel wetenschappelijk, technisch en industrieel erfgoed in complexe papieren. Het was onduidelijk wie verantwoordelijk was voor wat en hoe op efficiënte manier informatie kon worden ingewonnen. Door de samenwerking van drie belangrijke spelers (het MIAT in Gent, het MOT in Grimbergen en SIWE), en dankzij de begeleiding van steunpunt FARO, werd een uitweg gevonden. Er werd ingespeeld op de mogelijkheden die het Cultureel-Erfgoeddecreet van 2008 bood. Dat leidde tot de oprichting van een hefboomgroep die medio 2010 besliste om ETWIE op te richten.”

Bladwijzer: In 2012 was het dan eindelijk zover en werd ETWIE opgericht. Wat is dan precies het verschil met de vroegere situatie?

Daniëlle De Vooght: “We willen voor onze doelgroep de netwerkorganisatie bij uitstek zijn. In

zekere zin kan ETWIE beschouwd worden als een opvolger van het vroegere Steunpunt Industrieel en Wetenschappelijk Erfgoed (SIWE), maar onze werking is duidelijker afgelijnd. Zo ligt onze focus heel duidelijk op het roerend en immaterieel erfgoed, hoewel we uiteraard intensief gaan samenwerken met organisaties die zich bekommeren om het onroerend erfgoed.”

“Het beheer van een eigen collectie behoort ook niet tot onze kerntaken. Wel zullen we optreden als een soort ‘makelaar’, en dit in samenwerking met de collectiebeherende instellingen. Mensen kunnen bij ons terecht met vragen over hun collectie of hun erfgoedstukken, en we kunnen helpen bij het vinden van een gepaste bestemming ervan. Daarvoor is het natuurlijk eerst essentieel om een duidelijk zicht te hebben op de bestaande collecties en hun inhoud. Ten slotte is ETWIE geen ledenorganisatie: onze activiteiten richten zich naar de hele erfgoedgemeenschap, alle geïnteresseerde spelers in Vlaanderen en Brussel dus.”

Bladwijzer: In december organiseerden jullie een eerste ontmoetingsdag. Zijn er nog andere manieren waarop jullie contact houden met het veld?

Tijn Vereenoghe: “Die ontmoetingsdag stond al helemaal in het teken van expertisedeling onder

de titel 'Kennis delen. Over het verzamelen en delen van expertise over technisch, wetenschappelijk en industrieel erfgoed'. Een uitgebreid verslag van deze dag is intussen te vinden op onze website. Hoewel deze studie- of ontmoetingsdag een succes was, bereik je daar maar een deel van de doelgroep mee. Daarom hebben we ook een website (www.etwie.be) en een elektronische nieuwsbrief, het 'TWIE-zine', waarmee we iedereen op de hoogte willen houden. Aanvullend maken we ook veelvuldig gebruik van de sociale media."

"We werken ook aan een overzicht van het veld en het in kaart brengen van expertise. Al die informatie zal in de loop van 2013 ontsloten worden via een nieuw digitaal platform, dat de draaischijf van onze werking zal worden. Daarop zullen we niet alleen informatie aanbieden, maar ook mensen de mogelijkheid bieden om met elkaar in contact te komen en zo de samenwerking in de sector te stimuleren."

Bladwijzer: Werken jullie vaak samen met heemkundige kringen?

Tijl Vereenooghe: "Omdat ETWIE pas van start is gegaan, is de samenwerking met heemkundige kringen op dit moment nog niet structureel in onze werking verankerd. We volgen echter zeker op waarmee ze bezig zijn en zullen daar in de toekomst ook meer aandacht aan besteden. Heemkringen zijn immers zeer belangrijke spelers in het verhaal. De kennis van het lokale industrieel, technisch en wetenschappelijk erfgoed zit namelijk bij uitstek bij deze verenigingen. Vaak hebben ze ook een interessante collectie met werktuigen of instrumenten. Een van onze prioriteiten is het in kaart brengen van expertise rond dit erfgoed, en daarvoor zullen de heemkundige kringen heel belangrijk zijn."

Daniëlle De Vooght: "Aan de andere kant zou ETWIE voor de heemkringen een rol kunnen spelen door hen te helpen het lokale verhaal in een breder kader te plaatsen. We kunnen ook helpen om

heemkundigen in contact te brengen met organisaties die over expertise beschikken waar ze meer over willen weten. Wanneer een heemkundige bijvoorbeeld een publicatie wil maken over melkerij, dan kunnen wij hem of haar in contact brengen met iemand die daar al veel ervaring mee heeft of informatie over kan aanreiken."

Bladwijzer: Wat staat er voor in 2013 voor jullie op het programma?

Daniëlle De Vooght: "We zijn in 2012 begonnen aan een boeiende ontdekkingsstocht door het veld: grote en kleinere musea, professionele en vrijwilligersverenigingen, ... We komen ook in contact met heel wat mensen die op individuele basis met interessante aspecten bezig zijn en proberen deze ook in kaart te brengen. Daarnaast ondersteunen we ook grotere projecten, zoals bijvoorbeeld rond de klei-, baksteen- en tegelmusea in de Rupelstreek. "Daar zijn vijf verschillende musea rond dezelfde thema's actief, maar momenteel is er nog niet zoveel interactie tussen deze musea. Nochtans zou een intensievere samenwerking er toe kunnen leiden dat aan het geïnteresseerde publiek een duidelijker en vollediger beeld van deze nijverheid kan worden gepresenteerd. Samen met verschillende andere partners proberen we deze samenwerking nu te stimuleren. De expertise die we in zulke trajecten opbouwen, kunnen we nadien ook toepassen in andere situaties."

Tijl Vereenooghe: "We proberen ook constant het draagvlak voor de sector te vergroten. Dat is nodig want in het verleden werd die vaak stiefmoederlijk behandeld. Ook op toeristisch vlak is er nog heel wat werk aan de winkel. Er zou nog veel meer van ons erfgoed opgenomen kunnen worden in het toeristische aanbod en via initiatieven zoals Open Bedrijvendag ontsloten kunnen worden. Het blijkt nog steeds moeilijk om bedrijven echt bewust te maken van hun erfgoed. Bedrijfsarchieven worden vaak nog gewoon weggegooid. Gelukkig zijn er in bedrijven soms individuele mensen die zich bewust zijn van de potentiële erfgoedwaarde van zo'n materiaal."

Rob Bartholomees

Contactgegevens

ETWIE vzw

Van Beethovenstraat 8-10 · 2800 Mechelen

015 27 23 34 - info@etwie.be

www.etwie.be

Jongeren en heemkunde¹: Erfgoed Balen

Interview met Tom Vanleeuwen over het betrekken van jongeren binnen de werking van Erfgoed Balen.

In Balen gaat de heemkundige kring al een tijdje door het leven onder de nieuwe naam Erfgoed Balen. Ze tellen een aantal enthousiaste jonge medewerkers in hun vrijwilligersploeg. De werkgroep heemkunde en jongeren van Heemkunde Vlaanderen besloot om een van die jongeren te interviewen.

Hoeveel jongeren (-40 jaar) zijn medewerkers van Erfgoed Balen?

Tom Vanleeuwen: We zijn met vier jongeren actief binnen de werking van Erfgoed Balen. Twee jongeren, waaronder ikzelf, zitten in het bestuur. De anderen worden betrokken via een werkgroep. Slechts één van die vier heeft geschiedenis gestudeerd.

Wanneer en hoe kwam je zelf bij Erfgoed Balen?

Tom Vanleeuwen: In 2002 werd ik lid van de werkgroep evenementen van Erfgoed Balen. De voorzitter kende me als geïnteresseerde bezoeker van de tentoonstellingen die Erfgoed Balen organiseerde. Hij wou de heemkundige kring verjongen en heeft me op een tentoonstelling aangesproken om mee

In 2008 en 2009 organiseerde de werkgroep Balen bevrijd tentoonstellingen rond de wereldoorlogen in Balen.

¹ 'In mei 2011 werd de 'Werkgroep Jongeren en Heemkunde' opgericht binnen Heemkunde Vlaanderen. Jonge heemkundigen (jonger dan 40 jaar) komen samen om te brainstormen over hoe meer jongeren bij heemkundige kringen betrokken kunnen worden en om ook binnen Heemkunde Vlaanderen een jongerenwerking op te zetten op landelijk niveau door jongeren die actief bezig zijn met heemkunde samen te brengen. De werkgroep startte met een artikelenreeks in Bladwijzer met tips en goede voorbeelden over jongeren en heemkunde. Een andere actie van de werkgroep is de organisatie van een nationale ontmoetingsdag voor jongeren die met heemkunde (willen) bezig zijn. In 2012 vond die plaats in Tervuren op 23 juni. De werkgroep werkte ook actief mee aan de organisatie van jongerenworkshops tijdens de studienamiddagen Heemkunde Actueel I en II.'

Uitstap van Erfgoed Balen naar Ieper in 2010, uitgewerkt door de werkgroep Balen bevrijd

te werken met die werkgroep. Ik mocht eerst vrijblijvend kennismaken met de werking en proeven van het vrijwilligerswerk. Hij heeft me ook aangemoedigd iets binnen Erfgoed Balen te doen met mijn interesse voor de Eerste en de Tweede Wereldoorlog. Het contact met de andere vrijwilligers verliep heel goed. Ik werd met open armen ontvangen. In 2005 ben ik dan ook toegetreden tot het bestuur. Ondertussen had ik in 2004 voorgesteld om een werkgroep op te richten rond de Eerste en Tweede Wereldoorlog. We zijn gestart rond het thema 60 jaar bevrijding (vandaar de naam van de werkgroep, nl. *Balen bevrijd*). Ik kende in Balen nog twee andere jonge verzamelaars van oorlogserfgoed en heb hen aangesproken om actief te worden binnen de werkgroep. Naast deze drie kernleden komen verschillende vrienden en ook onze partners helpen als we activiteiten organiseren.

Wat doet die werkgroep *Balen bevrijd* allemaal?

Tom Vanleeuwen: De werkgroep vergadert 4 à 5 keer per jaar. We organiseren tentoonstellingen,

schrijven artikels voor het jaarboek van Erfgoed Balen, geven lezingen voor volwassenen en schoolkinderen, organiseren uitstappen, maken educatieve projecten voor scholen, ... Sinds 2009 heeft de werkgroep een eigen website, nl. www.balenbevrijd.be.

Voor het digitaliseren en verwerken van documenten en foto's kregen we van Erfgoed Balen een scanner en een laptop ter beschikking die we thuis kunnen gebruiken op momenten dat we er zelf tijd voor hebben.

Naast jou zit er nog een jongere in het bestuur van Erfgoed Balen. Hoe werd die aangetrokken?

Tom Vanleeuwen: Annelies Delnooz heeft haar thesis geschreven over trage wegen in Balen. Het bestuur heeft beslist haar verhandeling in boekvorm uit te geven. Omdat ze ook interesse bleek te hebben in heemkunde hebben we haar twee jaar geleden tevens gevraagd om in het bestuur van Erfgoed Balen te komen. De voorzitter geeft nieuwe mensen de tijd om zelf hun weg of interessepunt te zoeken binnen de werking van Erfgoed Balen.

Waarom vind je het leuk om vrijwilliger te zijn bij Erfgoed Balen en wat doe je het liefste?

Tom Vanleeuwen: Omdat ik zo mijn kennis over de wereldoorlogen kan overbrengen naar andere mensen. Dat is als het ware mijn passie. Maar ook omdat we van Erfgoed Balen zelf mogen kiezen hoe we dat thema uitwerken. De mensen bij Erfgoed Balen vormen ook een gezellige groep zodat het leuk is om naar de vergaderingen en activiteiten te komen. Het leukste vind ik de organisatie van de uitstappen naar slagvelden waar Balense soldaten gesneuveld

Uitstap van Erfgoed Balen naar Halen en Diest in 2011, uitgewerkt door de werkgroep Balen bevrijd.

zijn. Zo organiseerden we met de werkgroep al uitstappen naar Ieper, Halen en het Fort van Loncin. Die uitstappen waren telkens een succes.

Hoe zou je zelf heemkunde omschrijven?

Tom Vanleeuwen: Het betreft alles i.v.m. de geschiedenis van uw gemeente. Het is belangrijk om te leren uit het verleden, want geschiedenis herhaalt zich. Zelf heb ik me gestort op 1 onderwerp. Ik probeer zoveel mogelijk andere mensen bij de heemkring te betrekken.

Hoe zie je heemkunde in de toekomst evolueren?

Tom Vanleeuwen: Andere heemkundige kringen zullen verdwijnen als ze niemand anders toelaten. Samen met de oprichters zal de heemkring dan ook

Balen bevrijd gaf naar aanleiding van de herdenkingsplechtigheid voor burgerslachtoffers die vielen gedurende de septembermaand van 1944 speciaal voor de leerlingen van het zesde leerjaar een brochure uit. Jaarlijks geven ze ook een presentatie en organiseren ze een mini-expo voor de zesdejaars van de gemeentescholen.

Werkgroep Balen bevrijd met Engels oorlogsveteraan op de foto ter gelegenheid van de tentoonstelling in 2009: Tim Theunis (nu 23 jaar), Tom Vanleeuwen (nu 36 jaar), Dennis Barrett en Bram Dierickx (nu 24 jaar).

sterven. Erfgoed Balen heeft het geluk een jonge voorzitter te hebben die verjonging nastreeft en open staat voor nieuwe ideeën. Jongeren motiveren en vertrouwen geven, heeft gewerkt bij ons. We mogen ons eigen ding doen met de werkgroep Balen bevrijd. Uiteraard moeten we wel verantwoording afleggen ten aanzien van het bestuur, maar we onderbouwen onze voorstellen steeds goed en houden ons aan het toegewezen budget. Ze keuren alles daarom ook steeds goed.

Daphné Maes

Minder geriefelijke huizen van hout en leem getimmerd: schrijven over wonen en werken in de Limburgse gemeenten in 1842 en 1843

Rombout Nijssen was de lesgever van de cursusreeks 'Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst?' in Hasselt, waar de processen verbaal van afpaling onder de loep werden genomen. Rombout Nijssen is rijksarchivaris in Hasselt. De cursus was een organisatie van Heemkunde Vlaanderen.

Ruim een jaar geleden verzamelden een veertigtal hoofdzakelijk Limburgse heemkundigen in het Rijksarchief te Hasselt om er zich in een workshop van vier donderdagavonden op rij te buigen over wat in Hasselt bekendstaat als de “processen-verbaal van afpaling”. Het gaat om een archiefbestand dat afkomstig is van de gewestelijke directie van de administratie van het kadaster, en dat bestaat uit dossiers die in de jaren 1842-1843 werden samengesteld met het oog op het vaststellen van het belastbaar inkomen van het onroerend goed in elke gemeente in Limburg. Naargelang het kanton waarin de gemeente ligt, werd het dossier in 1842 of 1843 afgerond. In 1974 werden de voornaamste cijfergegevens uit deze dossiers uitgegeven in een tweedelig boekwerk¹.

Het bestand werd in 2008 door het Rijksarchief te Hasselt verworven. Het bestaat uit 188 dossiers over evenveel Limburgse gemeenten. Niet voor elke gemeente bleef het dossier bewaard. Voor Lommel bijvoorbeeld, waarvan de cijfergegevens in 1974 nog werden uitgegeven, is er geen dossier meer beschikbaar.

Deze reeks dossiers is enkel bekend voor de provincie Limburg. In de andere provincies is zij nog niet teruggevonden. Het staat vast dat deze documenten voor alle Belgische gemeenten aangemaakt zijn, omdat zij onontbeerlijk waren voor het vaststellen van het oorspronkelijk kadastraal inkomen van elk onroerend goed. Eens dat kadastraal inkomen definitief vastgesteld, verloren de dossiers echter hun administratief belang, en het is niet ondenkbaar dat zij daarna in de andere provincies vernietigd werden.

Omdat het kadaster bij het vaststellen van het kadastraal inkomen niet alleen rekening hield met de oppervlakte of de grootte van het goed in kwestie, maar ook met allerlei omgevingsfactoren die de waarde van het vastgoed bepalen, zijn de dossiers te beschouwen als geschreven foto's van de Limburgse gemeenten anno 1842-1843.

De deelnemers aan de workshop leerden hoe aan de hand van het dossier over een bepaalde gemeente op een vrij eenvoudige wijze een artikel over de levensomstandigheden in het dorp in 1842-1843 kan samengesteld worden. Hieronder volgt een voorbeeldartikel, waarin verschillende gegevens aan bod komen die de processen-verbaal van afpaling te bieden hebben. Als voorbeeldgemeente kiezen we – willekeurig - de voormalige gemeente Wilderen², nu een deelgemeente van Sint-Truiden. Hier en daar wordt de informatie aangevuld met gegevens uit de *Mémorial administratif de la province de Limbourg* van hetzelfde jaar. Over elke gemeente waarvan het PV van afpaling bewaard is, kan op dezelfde manier een artikel samengesteld worden.

In de workshop kozen wij ervoor in de eerste paragrafen de bron die we gebruiken voor te stellen, en om kort uit te weiden over de taken van de administratie van het kadaster en de in 1842-1843 in België gebruikte munten:

Een onderzoek door de administratie van het kadaster

1842 en de jaren daar rond is een periode waarvoor er meer dan voor andere delen van de negentiende eeuw bronnen bewaard zijn over het leven van de mensen in onze dorpen. België was meer dan tien jaren onafhankelijk, en nieuwe administraties – zoals de diensten van het Ministerie van Financiën – kwamen op kruissnelheid, en die hadden systematisch vergaarde informatie nodig om te kunnen werken. Eén van die diensten was de administratie van het kadaster.

Gedurende heel het ancien régime was de gemeentelijke fiscaliteit grotendeels op het grondgebruik gebaseerd. Na de aanhechting van de Belgische provincies bij de Franse Republiek in 1795-1796 werden hier de Franse wetten op het kadaster van toepassing. In Limburg duurde het nog tot in de jaren 1840 voordat de hele operatie van het kadastraal opmeten en identificeren van de eigenaars achter de rug was. In die context werden door de provinciale directie van het kadaster te Hasselt in 1842 en 1843 de zogenaamde *processen-verbaal van affaling* aangelegd. In deze dossiers bracht de administratie voor elke gemeente in Limburg de stukken bijeen die nodig waren om de gemeentegrenzen en de waarde van het onroerend goed vast te stellen. Deze dossiers worden nu in het Rijksarchief in Hasselt bewaard, en kunnen er door iedereen geraadpleegd worden.

Dat de oppervlakte van de percelen of de grootte van de woningen daarbij van belang was, is evident. Maar het kadaster keek verder dan dat. Ook de ligging van de gemeente, de kwaliteit van de wegen, de afstand tot de marktplaatsen, de gemiddelde prijzen van de veldvruchten op die markten, de aanwezigheid van een rivier die een watermolen kon aandrijven, eventuele industriële of handelsactiviteiten in de gemeente: het had allemaal invloed op de waardering van het vastgoed.

Eén van de voornaamste documenten in elk gemeentelijk dossier is het zogenaamde document 5, de *Tabel van klassificatie der grondeigendommen*. Voor Wilderen werd dat document op 27 juni 1842 afgerond. Het biedt ons een geschreven foto van het dorp in die tijd. Het document bevat een algemene beschrijving van de gemeente, met bijzondere aan-

dacht voor de afstand tot de voornaamste steden in de omgeving, de wegen, de waterlopen, de aard van de economische activiteiten, de bewoning en het inwonersaantal: dingen die een invloed kunnen hebben op de waarde van het onroerend goed. Vervolgens bevat het een indeling van de woningen, weiden, akkers, hooilanden, brouwerijen en andere onroerende goederen in klassen, met de vermelding van de geschatte jaarlijkse huuropbrengst, het *kadastraal inkomen* zouden wij zeggen, van die goederen.

De periode 1840-1845 is ook op monetair vlak een interessante tijd. België was sinds het najaar van 1830 onafhankelijk, maar er ging enige tijd overheen voordat men het eens werd over de nieuwe munt van het koninkrijk. In de wet van 5 juni 1832 werd vastgelegd dat de *frank* de Belgische munteenheid zou worden. De frank, zo zegt de wet, is een muntstuk van vijf gram zilver. Van dan af kon begonnen worden met productie van de nieuwe munt. Niet alleen muntstukken van één frank moesten in voldoende grote aantallen aangemaakt worden, maar ook zilverstukken van vijf frank, twee frank, een halve frank en een kwart frank, en koperstukken van één, twee, vijf en tien centiemen, die nodig waren voor dagelijks gebruik.

In 1830 circuleerde hier vooral de Nederlandse gulden, die ongeveer dubbel zoveel zilver bevatte als de frank en dus ongeveer twee keer zoveel waard was, maar ook de Franse frank werd veel gebruikt. Ook oude munten, van voor de Franse tijd, waren nog in beperkte mate in omloop. De nieuwe Belgische munten werden aangemaakt vanaf 1832. De productie verliep echter zo langzaam dat de gulden nog jarenlang het belangrijkste betaalmiddel bleef. Toen de diensten van het kadaster in 1842 de waarde van het onroerend goed in Heusden vaststelden, drukten zij geldbedragen nog steeds in guldens uit. Geleidelijk aan zou de gulden in België uit circulatie gaan. De Franse frank daarentegen, die ook vijf gram zilver bevatte, en dezelfde waarde had als de Belgische frank, bleef nog decennialang een veel gebruikt betaalmiddel.

Vervolgens bekijken we wat het dossier ons leert over de woningen in Wilderen. We presenteren de gegevens in een uitgeschreven tekst, en vatten ze samen in een tabel. Omwille van het frapperende van

de beschrijvingen in het dossier uit 1842, nemen we die beschrijvingen ook letterlijk over. We presenteren ze in een kader en cursiveren de tekst:

De gegevens van het kadaster van 1842 lichten ons in het bijzonder in over de woningen van destijds. Wilderen had niet meer dan 174 inwoners. Het kadaster telde er 30 belastbare woningen. Het belastbaar inkomen daarvan varieerde van 36 gulden voor de hoeve van Karel Bemmelmans, een *van steen getimmerd, gedeeltelijk met pannen en stroo gedekt, dewelke alleen voor den landbouw dient en in goeden staet wordt onderhouden*, tot 3 gulden voor de hutten van *eene deur en eene venster, die den behoefligen tot schuilplaats verstrekken*, waarvan er in Wilderen nog 7 werden aangetroffen. De kerk en de pastorie waren als gebouwen van openbaar nut vrijgesteld van belasting, en werden door het kadaster niet in het overzicht opgenomen.

Van twee woningen, die samen de eerste klasse uitmaakten, mag aangenomen worden dat zij grotendeels in baksteen gebouwd waren. De overige woningen in Wilderen waren van hout en leem, meestal met een strooien dak.

De woningen in Wilderen werden door de schatter en de controleur van het kadaster als volgt beschreven:

De huizen van dit dorp worden verdeelt in 7 klassen, naer gelang der vrij merkbaeren verscheidenheid welke men tusschen dezelve aantreft. Zij worden in het algemeen door de eigenaers zelve bewoond of met tot den landbouw diendende gebouwen en landerijen verhuurd, soms op mondelingsche voorweerde, die bij gebrek aen geloofweerdige vorm belet om aen derzelve bij de schatting tot leidraed te verstrekken. Bij gebrek aen zekere en vaste berigten heeft men dezelve moeten rangschikken volgens de huurweerde welke daeraen naer mate hunner uitgebreidheid, het meerder of minder gerief, en den staet waerin zij zich bevinden kon worden toegepast.

In de 1ste klasse zijn 2 woningen van steen getimmerd, gedeeltelijk met pannen en stroo gedekt, dewelke alleen voor den landbouw dienen en in goden staet worden onderhouden.

In de 2de klasse bevinden er zich ook twee van hout en leem getimmerd, minder gerieflijk, als die van de 1ste klasse ingerigt, ook tot landbouwers wooningen dienende.

De 3de en 4de klasse is zamengesteld uit huizen van hout en leem getimmerd en nog minder gerieflijk ingerigt.

De 5de en 6de klasse bestaan uit nog minder gerieflijkere huizen, die alleen tot woningen van kleine landbouwers, daglooners en ambachtslieden strekt.

En de 7de en laetste klasse is slechts zamengesteld uit hutten van eene deur en eene venster, die den behoefligen tot schuilplaats verstrekken.

Woningen in Wilderen, 1842	
Belastbaar inkomen (in gulden)	Aantal woningen
36	2
27	2
21	3
15	1
9	4
6	11
3	7
Totaal	30

De 30 woningen in Wilderen lagen geconcentreerd rond de kerk. Twee boerderijen lagen langs de steenweg Sint-Truiden - Tienen.

In de volgende paragrafen bespreken we de toestand van de wegen. Wij en onze lezers staan er nog zelden bij stil dat verharde wegen – gekasseid, van beton of anderszins – grotendeels van na de Tweede Wereldoorlog dateren. Ook hier vullen we de paragraaf aan met een letterlijk citaat uit het verslag van het kadaster. Voorts nemen we uit de *Mémorial administratif de la province de Limbourg* van 1842 een stukje informatie over het aanstellen van kantonniërs over :

De wegen in Wilderen lagen er nog precies zo bij als eeuwen eerder. De enige kasseiweg was de steenweg van Sint-Truiden naar Tienen. Voorts liepen over het grondgebied van de gemeente verschil-

lende onverharde wegen. In het winterseizoen, of zelfs wanneer het enkele dagen regenachtig was, werden die wegen zonder meer onbruikbaar. Het water herschiep de karrensporen, want meer waren die wegen niet, in modderpoelen. Wie er zich in die periode met paard en kar op waagde, liep met zekerheid vast. Bovendien betekende de slechte staat van de wegen dat de laadcapaciteit van karren en wagens beperkt bleef. Algemeen werd aangenomen dat een paard op een verharde weg een wagen met twee ton last kon voorttrekken. Op onverharde wegen was dat minder, en in modderige sporen nog minder.

De tabel van klassificatie over de wegen in Wilderen:

De grote weg doorloopt deze gemeente van het oosten naar het westen, en men telt er vier buurtwegen die ofschoon wel onderhouden, gedurende den winter in het regenachtig seizoen in geen bruikbaren staat verkeer.

Takken van bomen en hagen langs de wegen, die het verkeer konden belemmeren, moesten jaarlijks in het voorjaar door de eigenaars van de belendende percelen gesnoeid worden. Van het hout dat dat opleverde werden mutsaarden voor de broodoven gemaakt.

In veel gemeenten kregen de buurtwegen jaarlijks na de winter een onderhoudsbeurt. Dat gebeurde met de middelen die er waren, en dat was dikwijls niet veel meer dan aarde en houtafval om de gaten in de wegen te vullen, en een aantal karrenvrachten stenen. De dorpelingen die voor dit onderhoudswerk de handen uit de mouwen staken, mochten een bepaald bedrag van de door hen verschuldigde gemeentebelastingen aftrekken. De waarde van een werkdag werd jaarlijks door de bestendige deputatie vastgesteld. In 1842 was dat 80 centiemen. Voor een dag werk met een paard, ingespannen of niet, mocht men 2 frank in rekening brengen, en voor een dag vrachtvervoer met een kar die door een os getrokken werd, 1,5 frank.

De kantonnier³

Het dagelijks onderhoud van de buurtwegen was destijds toevertrouwd aan zogenaamde *kantonniers*. Zij werden aangesteld door de bestendige deputatie, en betaald door de gemeenten waarin zij werkzaam waren, volgens een door de bestendige deputatie vastgestelde verdeelsleutel. Hun jaarwedde bedroeg 300 frank.

Voor Wilderen werd op 2 maart 1842 Pierre Van Ormelingen uit Sint-Truiden tot kantonnier aangesteld. Hij moest wekelijks twee dagen besteden aan het onderhoud van de wegen in Sint-Truiden, één dag aan de wegen in Kozen, en telkens een halve dag aan de wegen in Nieuwerkerken, Binderveld, Runkelen, Gorseem, Duras en Wilderen. Sint-Truiden droeg jaarlijks 100 frank bij aan zijn wedde, Kozen 50 frank en Nieuwerkerken, Binderveld, Runkelen, Gorseem, Duras en Wilderen ieder 25 frank.

Vervolgens bespreken we de proto-industriële installaties in de gemeente, die in Wilderen erg beperkt bleken. Ook al was er in Wilderen geen watermolen, we gaan toch in op het belang van een watermolen in de eigen gemeente. De aanwezigheid van een watermolen in het eigen dorp kon immers heel wat tijdbesparing opleveren:

Een graanmolen was er in Wilderen niet, maar de inspecteurs van het kadaster troffen er wel een brouwinstallatie aan waarvan zij het kadastraal inkomen vaststelden. De installatie bestond uit een ketel van 1700 liter, en een koelbak van 1900 liter. Er werd twee of drie keer per jaar gebrouwen en de brouwerij werd op een verondersteld inkomen van niet meer dan 8 gulden getaxeerd.

De aanwezigheid in het dorp of in de naaste omgeving van een rivier met voldoende debiet om een watermolen aan te drijven was van grote betekenis. Omzeggens iedereen in onze dorpen bakte immers zijn eigen brood. Meel werd weinig verhandeld. De boeren teelden zelf het graan dat zij nodig hadden, en andere dorpsbewoners kochten graan bij de boeren. Om de twee tot drie weken ging men met een zak graan – meestal rogge – naar de molen

om het tot meel te laten malen. De reden waarom men geen grotere hoeveelheden ineens liet malen, lag in de beperkte houdbaarheid van meel. Het gedrorste, niet gemalen graan was erg lang houdbaar, op voorwaarde dat het droog bewaard werd. Meel was veel gevoeliger voor vocht, en kon niet lang bewaard worden zonder te bederven. Wie gebruik kon maken van een molen in het eigen dorp kon dus op dit punt veel efficiënter werken dan iemand die twee dorpen verder reizen moest.

En we nemen over wat het dossier ons te vertellen heeft over de veestapel, en situeren dat in zijn tijd:

In verhouding tot nu, was de veestapel op elke boerderij in 1842 vrij beperkt. Dit had vooral te maken met de beperkte beschikbaarheid van voeder voor de dieren. De dieren leefden vooral van de opbrengst van grasland, dat zij afweidden, of waarvan de opbrengst gehooïd werd om hem in de winter te vervoederen. De grootte van de rundveestapel stond rechtstreeks in verhouding tot de oppervlakte grond die gebruikt kon worden om hun voeder te telen.

Varkens werden in 1842 nog gehoed: zij zochten onder het toezend oog van een varkenshoeder zelf hun kost bijeen langs de wegkanten, in hakhoutbosjes, of op de akkers waarvan de oogst weggevoerd was. Daarnaast werden zij gevoed met het afval dat de boerderij voortbracht: de aardappelen die te klein waren voor menselijke consumptie, de aardappelschillen, en andere afval uit tuin en keuken. Zelden hield men er meer dan twee.

De verkoop van dieren, van boter en van andere hoeveproducten was de enige handel die in Wilderen geld in het laadje bracht.

Gezien de bedoeling van het aanleggen van deze dossiers: het vaststellen van het kadastraal inkomen van het onroerend goed in de gemeente, is het niet verwonderlijk dat het dossier ons vooral over het grondgebruik en het rendement van de grond inlicht. Analyse van de gegevens wordt afgewisseld met letterlijke tekstuitgaven in een kader:

Akkers en weiden

Akkerland was in 1842 in Wilderen nog goed voor

225 ha, en bedekte daarmee 90 % van de oppervlakte van de gemeente. Boomgaarden en weiden besloegen 6 % van de oppervlakte van de gemeente. Veel meer dan vandaag waren er destijds grote verschillen in de vruchtbaarheid en dus in de opbrengst van het ene veld tegenover het andere. De akkers werden door het kadaster in vier categorieën onderverdeeld, waarvan de waarde geschat werd op een bedrag tussen 34 gulden per jaar per hectare voor de beste grond - *leemachtigen met weinig zand vermengde grond* - die 22 centimeters diep bewerkt werd, en waarop men tarwe, rogge, gerst en klaver teelde, en 12 gulden per hectare voor de *zandachtigen en kieselachtigen met roode potaerde* vermengden grond die slechts 10 centimeters diep bewerkt werd.

De voornaamste teelt was de graanteelt: tarwe, rogge, gerst en haver. Aardappelen waren een even belangrijk voedingsbestanddeel, en in de tuinen werden groenten geteeld. Als diervoeder diende naast de haver vooral klaver. Hooi dat diende als wintervoorraad voor de runderen die de winter door gehouden werden, moest van buiten de gemeente komen.

Het verslag van de inspecteurs van het kadaster licht ons ook in over de teeltschema's die gehanteerd werden om de gronden maximaal te laten renderen. De beste akkers in het dorp werden afwisselend bebouwd met aardappelen, tarwe, rogge, klaver en haver, zonder dat zij tussendoor braak bleven liggen. Op minder vruchtbare gronden werd meer rogge gezaaid.

De tuinen in het dorp waren grotendeels met fruitbomen beplant en werden volgens het kadaster goed onderhouden. De beste tuinen werden één vierde hoger getaxeerd dan de beste akkers. Van de groenten die men er teelde waren de ambtenaren niet erg onder de indruk: het waren veelal *grove groentens, welke alleen in de huishouding van den landman verbruikt worden*. De weiden lagen grotendeels in de onmiddellijke omgeving van de boerderijen.

In Wilderen maakte het kadaster in 1842 onderscheid tussen vier categorieën akkers, die verschilden in vruchtbaarheid en in opbrengst. Ook tuinen, boomgaarden en weiden werden naargelang hun ligging en hun opbrengst in klassen verdeeld.

Bouwlanden

De bouwlanden zijn verdeelt in 4 klassen, naer de onderstaende verscheidenheid:

Eerste klasse

De eerste klasse beslaet eenen leemachtigen met weinig zand vermengde grond, bevindt zich in een redelijk vlak veld en is van eene gemakkelijke bewerking, de diepte der laege groeiaerde is van 22 centimeters en rust op eenen ondergrond van leem met zand vermengd. Men bouwd er voornamelijk garst, tarwe, rogge en klaver, en in het algemeen laet men het land niet braek liggen.

Men begroot den hectaer op 34 gulden.

Tweede klasse

De tweede klasse is insgelijks eene leemachtige aerde met meer zand vermengd, gemakkelijk te bebouwen. Zij is ligter en vogtiger dan die der 1ste klasse en heeft slecht achtien centimeters groeiaerde. De ondergrond bestaet uit lichten leem, gedeeltelijk met drifzand vermengd, eenige daervan worden van de 6 jaren soms gebraekt.

Zij worden geschat op 27 gulden.

Derde klasse

De derde klasse is zamengesteld uit twee aardsoorten, leem en mergel, is iets hoog gelegen. De groeiaerde van deze klasse heeft 14 centimeters diepte, en de ondergrond bestaet uit zand met leem vermengd. Men bouwd er allerlei soorten van graenen, even als op die der 2de klasse, terwijl dezelve alle 3 of 4 jaren soms braek liggen. Den hectaer wordt geschat op 18 gulden.

Vierde klasse

Deze klasse beslaet eenen zandachtigen met roode potaerde vermengden grond. Het grootste gedeelte is kieselachtig, en op eenen berg, andere uit kleiachtige natte grond laeg gelegen, en op rood zand met potaerde vermengd, rustende. Deze aardsoort heeft doorgaens 10 centimeters groeiaerde en wordt soms om de 2 à 3 jaren gebraekt.

Men schat den hectaer op 12 gulden.

Tuinen

De tuinen liggen nabij de woningen en zijn in twee klassen verdeeld.

Eerste klasse

Deze klasse beslaet eenen grond van de 1ste klasse bouwlanden, is met vruchtboomen beplant, op het teelen van groenten wordt zorgvuldig gelet. Hunne ligging laet overigens eene overvloedige bemesting toe. Deze voordeelen in aenmerking genomen en acht gegeven op hetgeen de boomen opbrengen, zoo heeft men den hectaer geschat op 43 gulden.

Tweede klasse

Deze klasse is gelegen op eenen kouden vochtigen grond, van kwijnende boomen beplant. Men teeld in de zelve slechts grove groentens, welke alleen in de huishouding van den landman verbuikt worden. Den hectaer begroot tegen de 1ste klasse der bouwlanden en dus op 34 gulden.

Boomgaerden

Dezelve bestaen uit 2 klassen, zijn door heggen ingesloten en nabij de woningen gelegen.

Eerste klasse

Deze is op goeden grond nabij de woningen gelegen, met middelmatig dragende appel, peeren en kerseboomen beplant, en brengt een goed en voedzaam gras op. Wanneer men dezelve opbrengst berekend vermeend men dezelve ruim een vijfde gedeelte hooger te moeten schatten dan de bouwlanden van de 1ste klasse, dus op 42 gulden.

Tweede klasse

De tweede klasse is zamengesteld uit grond van mindere hoedanigheid, waarvan de opbrengst niet met die van de eerste klasse kan gelijkstaen. Men oordeelt dat het verschil zich bijna op een vierde minder kan bedragen, weshaven men heeft deze klasse geschat op 34 gulden.

Weiden

Men vindt slechts weinige perceelen weiden in de gemeente. Dezelve beslaen een zandachtigen grond, zijn met heggen omringd en brengen, dewijl dezelve niet bewaterd kunnen worden, een middelmatig en gering gras op. Men heeft dezelve met de bouwlanden der derde klasse gelijk gesteld en mits dien geschat op 18 gulden.

Poelen

Zijn uitgegravene kuilen waerin de waters stilstaen, en zoo verre zij tijdens den zomer niet opdroogen tot drinkplaets voor het vee en afspoelen der peerden dienen. Zij worden geschat als de gronden waerin zij gelegen zijn.

En hoeveel brengt dat op ?

De bepaling van het jaarlijks te verwachten inkomen uit de verschillende soorten grond was wel-doordacht. Voor elke categorie van akker werd eerst de vruchtwisseling bekeken: de meeste gronden werden immers volgens een vast patroon jaarlijks met andere vruchten bezaaid. In Wilderen werden de akkers van de eerste klasse bewerkt in een zesjarige cyclus. In het eerste jaar werden zij voor één vierde met aardappelen beplant, voor één vierde met klaver bezaaid, en voor de helft met wikke bezaaid. Het tweede jaar werd er voor de helft rogge en voor de helft tarwe gezaaid, en het derde jaar voor de helft rogge en voor de helft haver. In het vierde jaar werd overgeschakeld op klaver en in het vijfde en zesde jaar werd er eerst tarwe en dan haver gezaaid.

Vervolgens werd nagegaan hoeveel men gemiddeld per hectare van die vruchten kon oogsten. Op de beste grond was dat het eerste jaar 40 hectoliter aardappelen, 5 hectoliter wikken en een kwart hectare klaver. Het tweede jaar werd uitgegaan van een oogst van 8 hectoliter rogge en 7 hectoliter tarwe. Het derde jaar was dat 8 hectoliter rogge en 12 hectoliter haver. Het vierde jaar bracht de grond een hectare klaver op, en het vijfde en zesde jaar achtereenvolgens 14 hectoliter tarwe en 24 hectoliter haver per hectare op.

Aan de gemiddelde prijzen van de laatste jaren op de markt van Sint-Truiden, bedroeg de waarde van de aardappelen van het eerste jaar 47,20 gulden, die van de wikken 29,70 gulden en de waarde van de klaver werd geschat op 16,20 gulden. De totale verkoopswaarde van het eerste jaar was 93,10 gulden. Het tweede jaar werd uitgegaan van een marktwaarde van 54,39 gulden voor de 7 hectoliter tarwe, en 44 gulden voor de rogge: samen 98,39 gulden. De rogge van het derde jaar kon aan de marktprijs van Sint-Truiden 44 gulden opbrengen, en de haver 32,40 gulden, samen 76,40 gulden. De

klaver van het vierde jaar kon verkocht worden voor 64,80 gulden, en de tarwe en de haver van het vijfde en zesde jaar voor respectievelijk 108,78 en 64,80 gulden. Over zes jaren bracht een hectare van deze grond dus veldvruchten op met een marktprijs van 506,27 gulden.

Na de opbrengsten werden de kosten onder de loep genomen. Die 506,27 gulden was immers geen zuivere winst. In de eerste plaats moest de grond klaar gemaakt worden om bezaaid te worden. Hij moest geploegd, geëgd, en weer gelijk gemaakt worden. Nauwkeurig werd onderzocht hoe vaak de grond op een periode van zes jaren deze bewerkingen nodig had. Zo kwam men op een periode van zes jaren, met de voorgaande vruchtwisseling, aan 9 en 3/4 beploegingen. De kost daarvan werd op 10 gulden per beploeging gerekend, inbegrepen het eggen en het loon van de dagloner, zodat voor deze kostenpost 97,50 gulden ingebracht mocht worden.

Ook zaaien kost geld. Het plantgoed voor de aardappelen, de klaver en de wikken van het eerste jaar kostte 18,40 gulden. Het tweede jaar was voor 12,58 gulden zaaigoed voor rogge en tarwe nodig, en het derde jaar voor 8,86 gulden haver en rogge. Het klaverzaad voor het vierde jaar kostte 6,06 gulden, de tarwe voor het vijfde jaar kostte 15,54 gulden en de haver die in het zesde jaar uitgezaaid werd was 8,10 gulden waard.

Het loon voor de zaaier werd ook niet vergeten: destijds werd hier 35 centiemen betaald om één hectare in te zaaien. Over zes jaren werd het land vijf en een halve keer in zijn geheel ingezaaid. Samen kostte dat 1,92 gulden aan werktijd.

De kosten voor het planten, aanhogen, zuiver houden, uitdoen en naar de boerderij voeren van de aardappelen werden geschat op 12,93 gulden.

Daarmee was de boer nog niet uit de kosten. De hoeken en kanten van de percelen, waar hij met de ploeg niet bij kon, moesten met de schop omgegraven worden, er moesten afwateringsgrachten gegraven worden – de akkers waren immers nog niet gedraineerd –, het onkruid moest uitgetrokken en verzameld worden en de distels moesten uitgestoken worden. In de oogsttijd moest het koren gemaaid, gebonden en opgezet worden in schoven en vervolgens op wagens geladen en ingeschuurd

worden, en in de winter moest men het dorsen en wannen. De kosten voor al deze werkzaamheden begrootte men op 65,70 gulden voor een cyclus van zes jaren.

Tot slot werd nog rekening gehouden met de kosten voor het vervoer van de mest naar het land en het vervoer van de vruchten naar de markt. Men ging er van uit dat deze posten samen, gezien de afstand tot Sint-Truiden, 11 % van den geheelen onzuiveren opbrengst of 55,69 gulden uitmaakten. Hier wordt erg duidelijk dat het kadaster rekening hield met theoretische kosten: het grootste deel van het graan werd immers in het dorp zelf verbruikt.

Door al deze kosten op te tellen kwam men aan 303,28 gulden onkosten op zes jaar. Dat bedrag werd afgetrokken van de bruto opbrengst van 506,27 gulden, zodat den zuiveren opbrengst op zes jaren nog 202,99 gulden bedroeg. Dat bedrag werd dan gedeeld door zes, hetgeen betekende dat de jaarlijkse netto opbrengst van een hectare van de beste akkergrond in Wilderen door de diensten van het kadaster begroot werd op 33,83 gulden, of afgerond 34 gulden.

In zo verre de diensten van het kadaster juist zaten met hun berekening, betekende dit, dat de kosten bijna 60 % van de bruto opbrengsten bedroegen. Voor de akkers van de tweede klasse was dat 62 %, voor die van de derde klasse 64 % en voor de vierde klasse bedroegen de onkosten 66 % van de opbrengst.

De gegevens over de verschillende categorieën van akkerlanden, weilanden en andere landerijen, en over hun opbrengsten, samengebracht in document 5 van het kadaster, de *Tabel van klassificatie der grondeigendommen*, zeggen op zich nog niets over het aandeel van ieder van die gronden in het dorpsareaal. Daarvoor dient document 11: de *Verzameling van de inhoudsgrootte en belastbare opkomst der gemeente*. Dit bevat een overzicht van de verschillende soorten landerijen, met opgave van de oppervlakte van elke soort.

Voor Wilderen levert dit document de volgende gegevens:

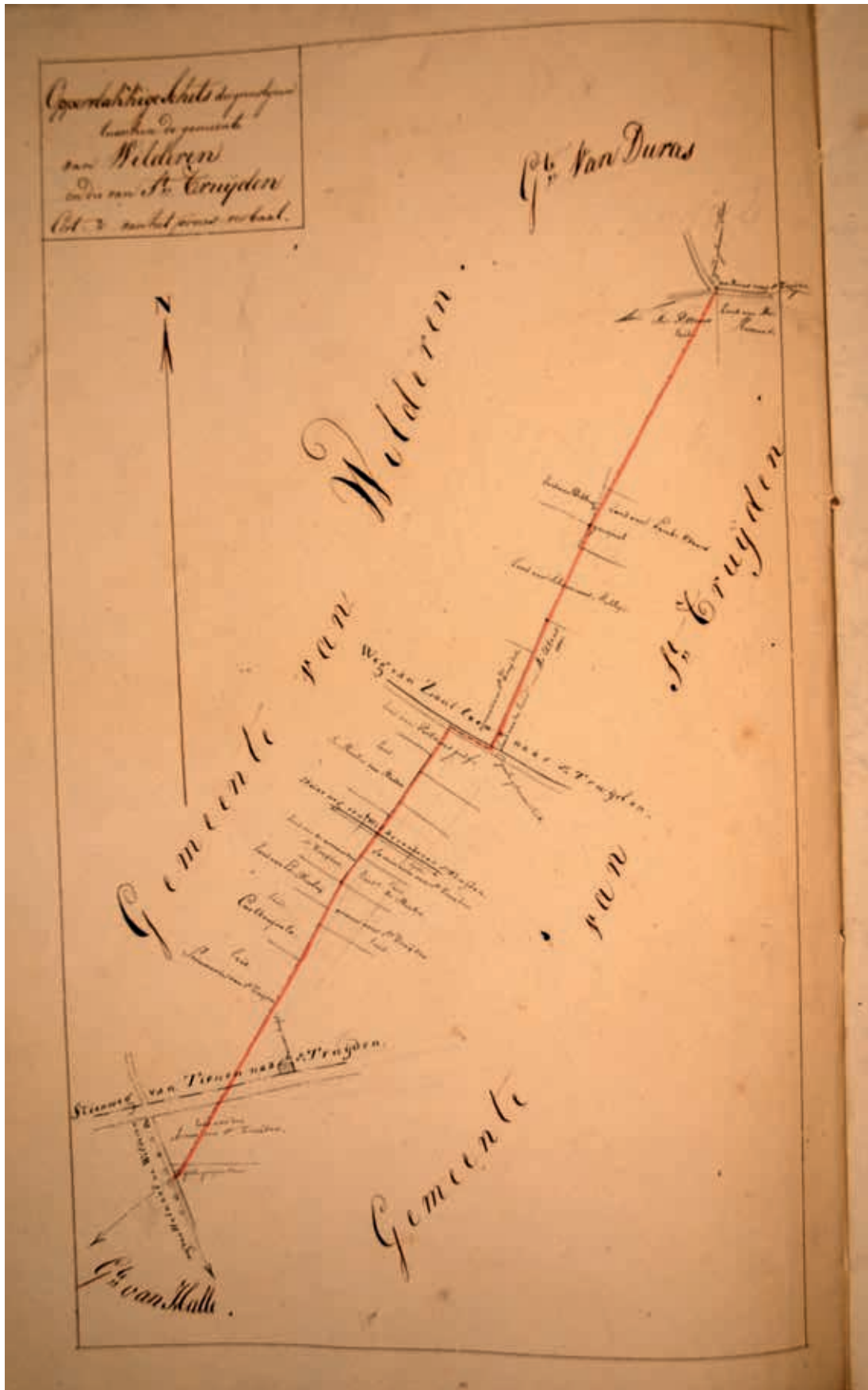
<i>Categorie</i>	<i>Oppervlakte van deze categorie</i>
<i>Bouwland klasse 1</i>	85 ha 63 a 85 ca
<i>Bouwland klasse 2</i>	121 ha 99 a 80 ca
<i>Bouwland klasse 3</i>	15 ha 44 a 35 ca
<i>Bouwland klasse 4</i>	1 ha 95 a 85 ca
<i>Tuinen klasse 1</i>	53 a 0 ca
<i>Tuinen klasse 2</i>	91 a 65 ca
<i>Boomgaarden klasse 1</i>	6 ha 32 a 5 ca
<i>Boomgaarden klasse 2</i>	5 ha 83 a 95 ca
<i>Weiden</i>	2 ha 43 a 55 ca
<i>Bebouwde oppervlakten⁴</i>	1 ha 2 a 80 ca
<i>Totaal</i>	242 ha 10 a 15 ca
<i>Niet belaste eigendommen</i>	
<i>Wegen, pleinen</i>	7 ha 8 a 20 ca
<i>Kerk en kerkhof</i>	29 a 75 ca
<i>Pastorij en tuin</i>	7 a 55 ca
<i>Oppervlakte van de gemeente</i>	249 ha 55 a 65 ca

Uit deze cijfers blijkt dat de controleur van het kadaster in Wilderen 225 ha 3 a 85 ca akkerland aantrof. Dat is 90 % van de oppervlakte van de gemeente. Daarvan behoorde 207 ha tot de eerste en tweede klasse. Boomgaarden en weiden besloegen ruim 14 ha of bijna 6 % van de oppervlakte. Hooiland en bossen waren er in Wilderen niet.

Voor de illustraties maken we in de eerste plaats gebruik van stukken uit het dossier: fragmenten van de beschrijvingen van huizen en landerijen, en kaarten van de gemeentegrenzen. Enkele jaren nadat de processen-verbaal van afpaling werden afgerond, werden door de voorloper van het militair geografische instituut de zogenaamde kadastrale reducties gemaakt. De kadastrale reductie is een voorloper van onze stafkaart. Per gemeente werd één kaart gemaakt, met aanduiding van wegen en gebouwen en van het grondgebruik.

Deze kaarten zijn te koop bij het Nationaal geografisch Instituut, Abdij ter Kameren, 1000 Brussel. Van elke kaart is een digitale opname beschikbaar, die 40 euro kost.

Rombout Nijssen

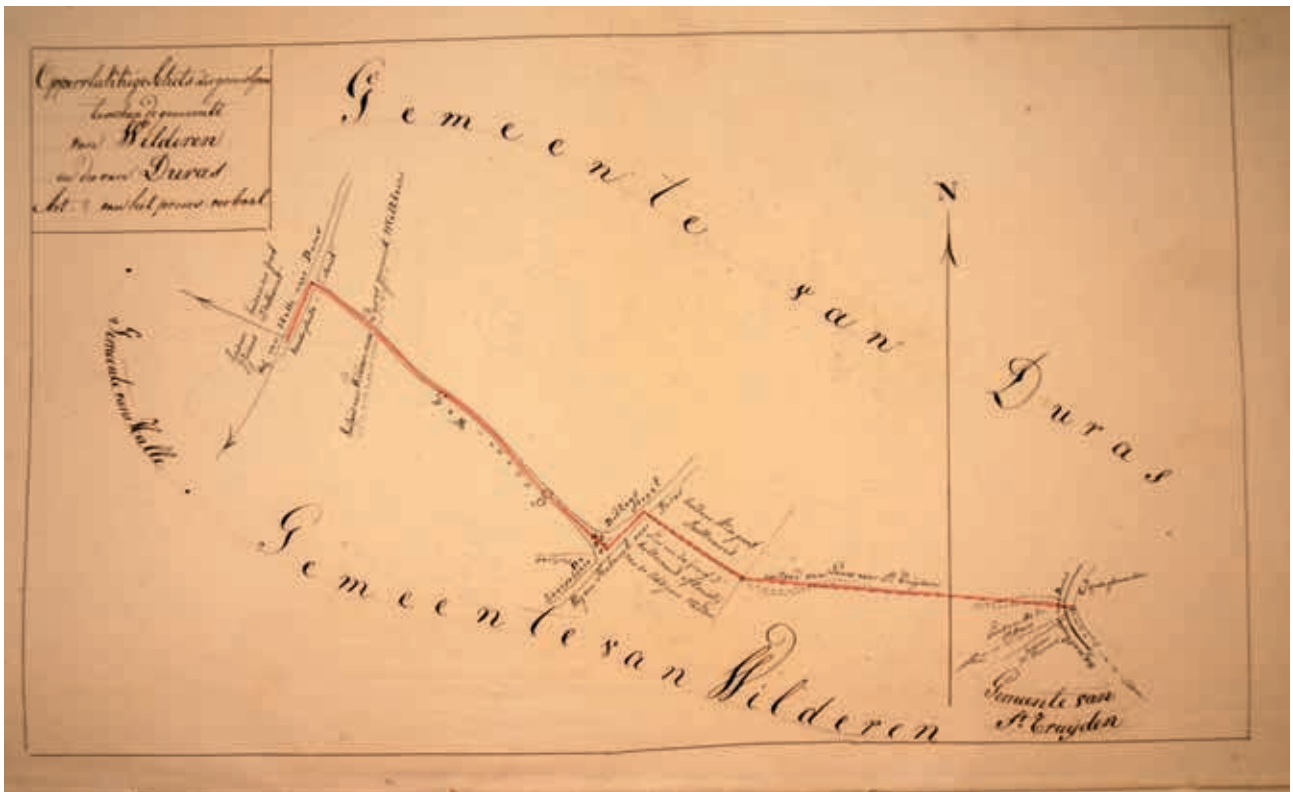
Schets van de grens van Wilderen met Sint-Truiden. Sint-Truiden ligt ten oosten van Wilderen. De grens tussen beide gemeenten loopt in een onderbroken rechte lijn van noord naar zuid door het veld, tot op het punt waar een tweede groote gehouwe steen het punt aangeeft waar Wilderen, Halle en Sint-Truiden elkaar raken.

Schets van de grens van Wilderen met Halle. De grens loopt deels door het veld en volgt deels het traject van de Kwaadeplatstraat, die Halle met Duras verbindt.

INVENTARIS VAN DE DOSSIERS VAN DE PROCESSEN-VERBAAL VAN AFPALING VAN DE DIRECTIE HASSELT VAN DE ADMINISTRATIE VAN HET KADASTER

Dossiers van gemeenten					
		63	Herderen	126	Opitter
1	Aalst	64	Herk-de-Stad	127	Opoeteren
2	Achel	65	Herten	128	Ordingen
3	Alken	66	Heusden	129	Overpelt
4	As	67	Hoelbeek	130	Overrepen
5	Batsheers	68	Hoepertingen	131	Paal
6	Beek	69	Hoeselt	132	Peer
7	Berbroek	70	Horpmaal	133	Piringen
8	Berg	71	Houthalen	134	Rekem
9	Beringen	72	Jesseren	135	Reppel
10	Berlingen	73	Jeuk	136	Riemst
11	Beverlo	74	Kaulille	137	Rijkel
12	Beverst, beschadigd	75	Kerkom	138	Riksingen
13	Bilzen	76	Kermt	139	Romershoven
14	Binderveld	77	Kerniel	140	Rosmeer
15	Bocholt	78	Kessenich	141	Rotem
16	Boekhout	79	Kleine-Brogel	142	Rukkelingen-Loon
17	Bommershoven	80	Kleine-Spouwen	143	Runkelen
18	Boorseme	81	Klein-Gelmen	144	Rutten
19	Borgloon	82	Koersel	145	Schalkhoven
20	Borlo	83	Koninksem	146	Schulen
21	Bree	84	Kortessem	147	's Herenelderden
22	Broekom	85	Kortijs	148	Sint-Huibrechts-Hern
23	Brustem	86	Kozen	149	Sint-Huibrechts-Lille
24	Buvingen	87	Kuringen	150	Sint-Lambrechts-Herk
25	Diepenbeek	88	Kuttehoven	151	Sint-Truiden
26	Diets-Heur	89	Kwaadmechelen	152	Sluizen
27	Dilsen	90	Lanaken	153	Spalbeek
28	Donk	91	Lanklaar	154	Stevoort
29	Duras	92	Lauw	155	Stokkem
30	Eigenbilzen	93	Leut	156	Tessengerlo
31	Eisden	94	Linkhout	157	Tongeren
32	Eksel	95	Lummen	158	Tongerlo
33	Elen	96	Maaseik	159	Uikhoven
34	Ellikom	97	Mal	160	Ulbeek
35	Engelmanshoven	98	Martenslinde	161	Valmeer
36	Gelinden	99	Mechelen-aan-de-Maas	162	Vechmaal
37	Gellik	100	Mechelen-Bovelingen	163	Veldwezelt
38	Genk	101	Meeswijk	164	Velm
39	Genoelselderden	102	Meeuwen	165	Veulen
40	Gerdingen	103	Meldert	166	Vliermaal
41	Gingelom	104	Membruggen	167	Vlijtingen
42	Gorseme	105	Mettekovenw	168	Voort
43	Gors-Opleeuw	106	Mielen-boven-Aalst	169	Vorsen
44	Gotem	107	Millen	170	Vreren
45	Groot-Gelmen	108	Montenaken	171	Vroenhoven
46	Grootloon	109	Mopertingen	172	Vucht
47	Grote-Brogel	110	Muizen	173	Waltwilder
48	Grote-Spouwen	111	Munsterbilzen	174	Wellen
49	Gruitrode	112	Neerglabbeek	175	Werm
50	Guigoven	113	Neerharen	176	Widooie
51	Gutschoven	114	Neeroeteren	177	Wijchmaal
52	Halen	115	Neerpelt	178	Wijer
53	Halmaal	116	Neerrepen	179	Wijshagen
54	Hasselt	117	Nerem	180	Wilderden
55	Hechtel	118	Niel-bij-As	181	Wimmertingen
56	Heers	119	Niel-bij-Sint-Truiden	182	Wintershoven
57	Hees	120	Nieuwerkerken	183	Zelem
58	Heks	121	Oostham	184	Zepperen
59	Helchteren	122	Opglabbeek	185	Zichen-Zussen-Bolder
60	Hendrieken	123	Opgrimbie	185	Zolder
61	Henis	124	Opheers	187	Zonhoven
62	Heppen	125	Ophoven	188	Zutendaal

Schets van de grens van Wilderen met Duras. De grens volgt hier het traject van wegen en voetpaden: de Groene weg, de Keerselaerstraat, en het voetpad van Zoutleeuw naar Sint-Truiden tot waar dat uitkomt op de weg van Sint-Truiden naar Duras, en waar een groote gehouwe steen aangeeft dat daar een grens loopt.

¹ J.J. Hannes, Provincie Limburg 1842-1844. Uitgave van kadastrale statistieken, (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis. Publicatie 33), 2 delen, Brussel, Leuven, 1974, 737 p.

² Rijksarchief Hasselt, Archief van de provinciale directie van het kadaster. Processen-verbaal van afpaling, nr. 180.

³ Mémorial administratif de la province de Limbourg de 1842, Hasselt, 1842; Zo ging dat in Limburg in 1842: de benoeming van de gemeentelijke kantonniërs, in Heemkunde Limburg, 2012, 1, p. 6-10.

⁴ Hier wordt de grondoppervlakte van de private gebouwen (huizen, stallen, ...) bedoeld.

Ongenode gasten: houtwormkever op bezoek

Bij het beheer van een erfgoedcollectie komt heel wat kijken. De inspanningen om het grote publiek te laten kennismaken met de inhoud zijn vaak niet min. Maar soms krijgen erfgoedbeheerders ook minder aangenaam bezoek. Wat moet je doen als je collectie bij de houtwormkever in de smaak valt?

What's in a name?

Laten we starten bij het begin: de kennismaking. De houtwormkever is één van de houtaantastende insecten die onze collectie bedreigen. Dat betekent dat hij niet de enige ongenode gast kan zijn. Ook grote klopkevers, huisboktors, snuitkevers en spint-houtkevers richten schade aan, maar komen in collecties minder voor. Bij houtetende kevers is het de larve of de worm die schade aanricht. De volwassen kever eet of knaagt enkel aan het einde van zijn levenscyclus een gaatje aan het houtoppervlak, de zogenaamde uitvliegopening.

De benaming van deze ongenode gast zorgt wel eens voor verwarring omdat er verschillende synoniemen bestaan voor de houtwormkever. De benamingen uit de buurlanden geven zelfs in vertaling telkens een andere naam. In Vlaanderen wordt hij vaak met *kleine klopkever* aangeduid. Deze gangbare benaming is echter niet goed gekozen omdat deze kever geen hoorbaar geluid maakt om een partner te vinden, maar hiervoor een feromoon gebruikt. Populaire of lokale benamingen zijn 'houtworm', 'boekenworm', 'de memel' of 'de milver'. Vandaar dat het aan te raden is om steeds ook de wetenschappelijke naam (*Anobium punctatum*) te gebruiken.

Het levensverhaal en het menu van de houtwormkever

De houtwormkever heeft een voorkeur voor zachte loofhoutsoorten (beuk, linde, appelaar) en leeft ook wel in mindere mate in naaldhout of in het spinhout van eikenhout. Het kernhout van eikenhout blijft, indien het in goede conditie verkeert en dus niet vaak bevochtigd wordt, doorgaans van wormvraat gevrijwaard. Het spinhout echter, dat rijker is aan voedingsstoffen, blijft meestal niet ge-

Kleine klopkever. (Anobium punctatum)

spaard. Ook de zachtere delen van een vezelplaat (zoals berkenmultiplex) kunnen op korte tijd vernietigd worden.

Bovendien leggen de bevruchte wijfjes van de houtwormkever hun eitjes vaak in al aangetast of beschadigd hout, zodanig dat de eitjes beschermd zijn tegen antagonisten of vijandige insecten. Ze gebruiken hiervoor al bestaande openingen zoals scheuren en barsten en knagen dus als volwassen kever geen nieuw gaatje in het hout. Dit heeft als neveneffect dat een preventieve oppervlaktebehandeling bij jong hout vaak nutteloos blijkt te zijn omdat de scheuren pas na een tijdje of na de montage van het houtwerk ontstaan. Doordat er zich dus verschillende levenscycli in één houten voorwerp kunnen voltrekken, geraakt de binnenkant ervan op termijn haast volledig verpulverd en kan hij voor een groot deel uit boormeel bestaan. In dat geval kan de wormvraat dusdanig oplopen dat er sprake is van structurele schade of vermolming. Dit schadebeeld is vaak te zien bij houten beelden. Voldoende gedimensioneerd constructiehout daarentegen ondervindt doorgaans weinig last van een aantasting door houtwormkever.

Schade en biologie van de kever

De sporen van vermolming en de talloze uitvliegopeningen zijn eenvoudig te herkennen. De uitvliegopeningen zijn rond en meten 1 tot 2 mm Ø.

Het boormeel kenmerkt zich door lichtgekleurde langwerpige cilindertjes (deze vorm is enkel te herkennen met microscoop of loep). De kevers komen enkel uit het hout van april tot augustus om vervolgens te paren. De vrouwtjes leggen 20 tot 40 eitjes in kleine barstjes van het hout of in oude uitvliegopeningen of boorgangen. Ze eten daarna geen hout meer en leven als kever slechts 1 tot 3 weken. De larve daarentegen leeft naargelang de hoeveelheid aanwezige voedingsstoffen in het hout 2 tot 8 jaar. Occasionele bevochtiging van het hout of een gebrek aan ventilatie bevordert de groei van de larve terwijl een aanhoudende droogte de groei praktisch onmogelijk maakt.

Is er sprake van een terugval?

Studies uit het Verenigd Koninkrijk wijzen op een opmerkelijke toename van aantastingen door de houtwormkever (*Anobium punctatum*) gedurende de vooroorlogse jaren tot de vroege jaren '60. Dit was wellicht te wijten aan het veelvuldige gebruik van laag kwalitatief en jong hout in de woningbouw. De schade aan meubels en andere houten objecten in historische collecties zou in het verleden sterker geweest zijn, vooral wanneer deze voorwerpen opgeslagen werden in onverwarmde gebouwen en in vochtige kelders of zolders.

Schade door de houtworm.

Volgens deze studies zou er ook vanaf de jaren '70 een afname zijn van de schade door de houtwormkever. Er wordt gesuggereerd dat dit onder andere te wijten zou zijn aan het toegenomen gebruik van synthetische materialen en preventief behandeld timmerhout. De belangrijkste reden is echter het toegenomen aantal verwarmingsinstallaties en ventilatiesystemen in huizen en gebouwen.

De larven verkiezen immers een relatieve vochtigheid van meer dan 65% en een absoluut vochtgehalte van meer dan 15%. Het houtvochtgehalte in moderne geventileerde en verwarmde gebouwen overschrijdt nauwelijks dit gehalte. Dit betekende ook een daling van het aantal aantastingen van actieve houtwormkever in museumcollecties. De schadebeelden wijzen hier vaak op oude of niet-actieve aantastingen. De ervaring leert dat de aantastingen vaak veroorzaakt werden door binnengebrachte voorwerpen uit onverwarmde gebouwen.

Schade en direct vast te stellen sporen

In haast elk schaderapport opgesteld door Monumentenwacht wordt er melding gemaakt van schade aan houten voorwerpen door wormvraat. Deze schade kenmerkt zich hoofdzakelijk door de aanwezigheid van zichtbare uitvliegopeningen. Bij afgeschuurde of afgeloogde voorwerpen zijn er vaak vraatgangen van de larven te herkennen.

De aanwezigheid van uitvliegopeningen en vraatgangen betekent nog niet dat er sowieso nog levende of schade veroorzakende larven aanwezig zijn. Ze kunnen immers jaren geleden ontstaan zijn en dus getuigen van een oude of niet meer actieve aantasting. Recente uitvliegopeningen laten zich herkennen aan scherpe randjes en een lichte kleur van het hout binnenin de opening. Oudere uitvliegopeningen zijn vaak al vervuild geraakt met stof of deels opgevuld met boenwas, verf of vernis. Het herkennen van een actieve aantasting door middel van de uitvliegopeningen blijft echter een hachelijke zaak. Het is niet mogelijk om op die manier een 100% exacte diagnose te stellen. Er zijn dus meer aanwijzingen of bewijzen noodzakelijk om de aantasting te kunnen achterhalen en een risicofactor op verdere schade te kunnen bepalen.

Boormeel: in alle kleuren en gewichten

Om te groeien en te verpoppen tot volwassen insect moeten de larven van de houtwormkever door-

Een hoopje boormeel aan een uitvliegopening.

gaans gedurende minstens 2 jaar van het hout eten. Bij dit eten en verteren, veroorzaken ze nogal wat uitwerpselen dat boormeel wordt genoemd en dat in de vraatgangen blijft zitten. Bij het verlaten van het hout kunnen ze een hoeveelheid boormeel met zich meenemen of naar buiten duwen. Dit boormeel kan je vinden op het houtoppervlak of onder de uitvliegopening. Dit veroorzaakt de kegelvormige hoopjes boormeel dat eruit ziet als een geel zandachtig poeder.

De aanwezigheid van boormeel is een doeltreffend, maar geen absoluut bewijs op een actieve aantasting. Het boormeel kan er immers al een hele tijd liggen, vervuild zijn met stof en dus niet van recente oorsprong zijn. Daarom is het aan te raden om bij twijfel het oude of aanwezige boormeel zorgvuldig te verwijderen en vervolgens erg waakzaam te zijn voor het tevoorschijn komen van vers en lichtgeel boormeel.

Toch blijft het beoordelen van een actieve aantasting op basis van boormeel problematisch omdat het zichtbaar worden van dit boormeel ook door andere factoren kan veroorzaakt worden. Bij trillingen of het stoten van de voorwerpen kan er immers ook boormeel uit de gaatjes of scheuren vallen. Natuurlijke vijanden of antagonisten zoals de staalblauwe kever (*Korynetes caeruleus*) kunnen als larven jagen op de houtwormlarven. Aangezien er in die vraatgangen heel wat boormeel ligt, duwt deze jagende larve tijdens het zoeken naar zijn prooi ook heel wat boormeel naar buiten. Aan de hoeveelheid, maar vooral aan de verstoring van de hoopjes boormeel kan je dus herkennen of er antagonisten aan het werk zijn. De volwassen staalblauwe kever gaat namelijk in de hoopjes boormeel ook op zoek

naar volwassen houtwormkevers. Terzijde kan opgemerkt worden dat de jagers de populatie van hun prooi nooit volledig zullen uitschakelen omdat ze anders zelf bedreigd worden in hun voortbestaan. De aanwezigheid van de antagonisten is dus ook een goede indicator op de aanwezigheid op houtworm.

Objectieve opsporingstechnieken

De ervaring leert dat vele bestrijdingen van houten schrijnwerk en objecten werden uitgevoerd na vaststellingen van de aanwezigheid van uitvliegopeningen en boormeel en de daaruit voortvloeiende vrees voor verdere schade. Nauwgezet onderzoek of doorgedreven controlemaatregelen van deze schadebeelden kan echter aantonen dat het vaak oude sporen betreft en dat de aantasting niet zelden al enkele jaren eerder doofde door eerdere bestrijdingen of door een wijziging van het heersende binnenklimaat. Vele bestrijdingen zijn te vaak het resultaat van paniecreacties als gevolg van eenmalige controles waarbij enkel visuele waarnemingen werden gebruikt. Om te vermijden dat zulke nutteloze bestrijdingen worden uitgevoerd, is het noodzakelijk om het opsporen en identificeren van actieve aantastingen aan te vullen met meer objectieve technieken.

Zoeken van levende of afgestorven volwassen houtwormkevers

Een actieve aantasting kan zich laten herkennen door de aanwezigheid van levende of afgestorven volwassen houtwormkevers. De kevers zijn 2,5 tot 5 mm groot en zijn donkerbruin. Met wat oefening kan je de kevers herkennen aan hun tweeledig bovenaanzicht waarbij het hoofdje verborgen zit onder het nekschild of thorax, dat overigens een helmvormig knobbeltje heeft. Kenmerkend zijn ook de haast evenwijdige rijtjes met gaatjes of putjes op de twee dekschilden.

Wat het opsporen van de insecten betreft, ook hier is dezelfde opmerking van toepassing als bij het boormeel. Levende insecten zijn uiteraard gemakkelijker te herkennen doordat o.a. voelspriet en pootjes uitgestrekt zijn. Laat u niet misleiden, want bij verstoring of bedreiging gaan ze deze echter samentrekken en lijkt het alsof ze dood zijn. Dode insecten, die overigens goed bewaren omdat hun exoskelet niet gaat rotten, zijn daarentegen eerder bestoft of hun ledematen zijn beschadigd. Vaak

zijn ze ook in spinrag gewikkeld, omdat ze door trilspinnen zijn gevangen.

De kans dat deze kevers van buiten naar binnen zijn gevlogen, is eerder beperkt. Het zijn namelijk geen geweldige vliegers en kunnen dus geen grote afstanden overbruggen. Ze gaan ook pas vliegen bij hoge temperaturen. Je treft ze dus meestal aan in staande of kruipende houding. Meestal worden deze insecten een gebouw of collectie binnengebracht door middel van reeds aangetast hout.

Aanbrengen van detectiepapier / boenwas

Een zeer doeltreffende manier van opsporen wordt geleverd door het aanbrengen van detectiepapier. Hierbij wordt papier op het houten voorwerp gekleefd. Op beschilderde of geverniste voorwerpen wordt er gekleefd met aangepaste methylcelluloselijmen die verwerkt worden in restauratie-ateliers bv. bij het verlijmen van opstuwingen in preparatie- en verflagen. Bij houten schrijnwerk of timmerhout kan er gewone behangerslijm worden gebruikt. Bij het knagen van de uitvliegopeningen in het hout zal de kever ook een gaatje moeten knagen in het dun laagje papier. Bij het controleren van de detectiepapieren wijst een gaatje ontegensprekelijk op een actieve aantasting in het hout. Hierbij kan best nog eens herhaald worden dat de kevers een nieuwe opening knagen bij het naar buiten komen en niet bij het naar binnen komen. Na het paren gaan ze op zoek naar een verborgen en veilige plaats om hun eitjes te leggen, zoals een scheur of kier. Ze leggen dus evenmin hun eitjes op het hout. De antagonisten zouden er immers een makkelijke en leukere maaltijd aan over houden.

Indien het gebruik van detectiepapier voor visuele hinder zou zorgen, kan er ook gekozen worden om de al bestaande gaatjes op te vullen met boenwas. Dit is echter een erg arbeidsintensieve opdracht waarbij geen enkel gaatje onopgevuld mag blijven, anders bestaat het risico op vergissingen. Vaak moet je de gaatjes zelf tweemaal opvullen omdat de boenwas bij de drogen gaat krimpen en er dreigt uit te vallen. Bij beschilderde voorwerpen kan je dat best enkel doen als de verflaag in uitstekende conditie vertoeft.

Plaatsen UV-lichtvallen

Het gebruik van UV-lichtvallen is bijzonder doeltreffend voor het vangen van vliegende insecten. De houtworm kan uiteraard vliegen, maar zijn

vliegkunsten zijn niet te vergelijken met de snelheid en behendigheid van bijvoorbeeld klustervliegen of wespen. Daarom is het aantal gevangen houtwormkevers in UV-lichtvallen vaak beperkt. Het is gekend dat de houtworm eerder kruipt en slechts gaat vliegen als het warm weer is. Kleefvallen die op de grond liggen en verlicht worden met een UV-lamp zullen wellicht meer succes bieden. Hierbij moet de voorkeur gegeven worden aan het gebruik van kleeffolies die achter de UV-lampen worden geplaatst. Het toepassen van de elektrocutiedraden, die rondom de lampen zijn gewikkeld, vormt zeker bij grotere insecten zoals nachtvinders een risico op brandgevaar en zijn daarom in historische gebouwen uiteraard niet aan te bevelen.

Plaatsen van kleefvallen met feromonen

Vele insecten scheiden chemische stoffen uit om partners te lokken. Deze stoffen worden feromonen genoemd. De meerderheid van deze feromonen worden geproduceerd door de vrouwtjes om aldus de mannetjes aan te trekken. Voor een aantal schadelijke insecten die frequent in gebouwen voorkomen, zoals de kleermot, zijn deze feromonen al geïdentificeerd. Dat betekent dat hun chemische structuur of samenstelling is achterhaald en ook kan geïmiteerd worden. Deze synthetisch vervaardigde feromonen kunnen in combinatie met een kleefval dus ingezet worden om levende, schadelijke insecten te vangen.

Eerdere pogingen door Monumentenwacht met kleefvallen en feromonen voor de kleermot hebben indrukwekkende vangstresultaten opgeleverd. Door ze in grote aantallen te gebruiken, hebben deze vangsten ook een dalend effect gehad op de grootte van de kleermotpopulatie. Hoewel er veel feromonen zijn geïdentificeerd, zijn er slechts enkele commercieel beschikbaar, te wijten aan de kostprijs en de moeilijkheid om deze te synthetiseren.

1 feromoon voor 2 kevers

Ook voor de houtwormkever en de broodkever zijn deze feromonen geïdentificeerd. Feromonen zijn meestal soortspecifiek of uniek wat er voor zorgt dat de juiste soort en geslacht wordt aangetrokken. Toch is er een toenemend aantal voorbeelden waarbij de chemische structuur van het feromoon een effect veroorzaakt op meer dan één soort. Een goed voorbeeld hiervan is het feromoon van

de broodkever (*Stegobium paniceum*). Diens vrouwelijk feromoon bevat een complexe structuur met drie asymmetrische koolstofatomen. In 1987 ontdekten White & Birch dat het feromoon van de houtwormkever (*Anobium punctatum*) dezelfde basisstructuur heeft, maar het was toen nog onmogelijk om deze exacte structuur te achterhalen. Het synthetiseren van deze complexe structuur vraagt veeleisend laboratoriumwerk. Testen met verschillende bewerkingen van dit synthetisch materiaal veroorzaakte erg wisselende resultaten. In 1995 was voor het eerst een geslaagde bewerking commercieel verkrijgbaar bij de Britse firma AgriSense. Een kleefval met feromoonlokmiddel werd verkocht onder de naam Anobid Trap. Ondertussen is dit synthetisch feromoon niet langer een doeltreffend aantrekkingsmiddel. De leveranciers hebben geen plannen om dit verder te vervaardigen en de verkoop van dit feromoon in het Verenigd Koninkrijk is nu gestopt.

In 2003 kondigden Pinniger, Child en Chambers aan te kunnen bewijzen, door het gebruik van gesofisticeerde technieken, dat de vorm van het feromoon van *Anobium* identiek is aan de drie van de asymmetrische koolstofatomen van het feromoon van de *Stegobium*. Dit verklaart waarom het mogelijk is om het lokmiddel van de ene soort te gebruik-

Een plakval met een feromoonpastille is bijzonder doeltreffend om insecten te vangen.

ken voor de andere soort. Het roept wel vragen op waarom dit mogelijk is.

Dit synthetisch feromoon dat gekend is onder de naam *Anobinone* leverde bij monitoringprojecten nogal wisselende vangstresultaten op. De performantie van dit lokmiddel is eerder onvoorspelbaar. De met feromonen uitgeruste vallen kunnen enerzijds erg doeltreffend zijn, zelfs bij een laag aantastingsniveau. Anderzijds zijn er teleurstellende resultaten op plaatsen waarvan nochtans geweten is dat er een besmetting aanwezig is. Het welslagen van het lokmiddel lijkt afhankelijk te zijn van de vorm van de kleefval, temperatuur, vochtigheid en lichtsterkte. Vallen met dit lokmiddel zullen meer vangsten opleveren wanneer ze in een warme, goed verlichte plaats hangen waar de volwassen insecten vrij kunnen rondvliegen. Op lagere temperaturen lijkt dit lokmiddel niet werkzaam te zijn. Een succesvol gebruik van feromonen als lokmiddel vereist dus enerzijds een begrip van de levensloop, ecologie en gedrag van de insecten en anderzijds een goede voorbereiding of opstelling van de feromoonvallen.

Praktisch

Er bestaat een val, op de markt gebracht door Fuji uit Japan, dat een lokmiddel bevat dat eerder overeenkomstig (niet identiek) is met het authentieke stegobinone. Sinds kort zijn deze plakvallen ook in België verkrijgbaar en loont het de moeite deze uit te proberen. Aangezien de kever *Anobium punctatum* gebruik maakt van het feromoon stegobinone dat ook gebruikt wordt door de *Stegobium paniceum* (broodkever) zou de plakval beide kevers moeten vangen. Zie ook:

<http://www.edialux.be/nl/PCO/product/ANOBI-REC/feromoon-pheromone-stegobium-paniceum>

Andere buitenlandse leveranciers zijn:

- Russell (Verenigd Koninkrijk): met de XLure waarmee ook *Stegobium* kan gevangen worden: <http://www.russellipm.com/products/>
- Fuji-Flavor (Japan): met de Hiresis® <http://www.fjf.co.jp/en/ecomon/product/paniceum/index.html#hiresis>; of via de webshop van Insects Limited: <http://store.insectslimited.com/detail.aspx?ID=124>
- AgriSense BCS Ltd. (Verenigd Koninkrijk) <http://www.agrisense.co.uk/>

Vaak worden ook gewone kleefvallen gebruikt **zonder** feromoon. De vallen worden dan in de buurt van een raam geplaatst of in combinatie met een UV-lamp, omdat de kevertjes worden aangetrokken door fel of helder licht.

Blijf daarnaast regelmatig en vooral in de lente- en zomermaanden controleren op vers boormeel of op nieuwe uitvliegopeningen. Verwijder vooraf het oude of vervuilde boormeel. Plaats eventueel zwart papier onder de beelden om het boormeel makkelijker te herkennen.

Wie nog meer informatie wil over houtwormkevers en andere schadelijke insecten die uw collectie bedreigen, raden wij volgende publicaties aan:

- D. B. PINNIGER AND R. E. CHILD: Woodworm -A necessary case for treatment? New techniques for the detection and control of furniture beetle. Proceedings of the Second International Conference on Urban Pests. K.B. Wildey (editor), 1996
- D.B. PINNIGER, R.E. CHILD and J. CHAMBERS, Attractant pheromones of museum insect pests, AICCM Bulletin, 2003
- A. DEKNOPPER, Dieren in en op gebouwen – insecten, Monumentenwacht Vlaanderen vzw, 2010. Deze brochure is zowel te bestellen als te downloaden via: <http://www.monumentenwacht.be/publicaties/dieren-en-op-gebouwen-insecten>

Andries Deknopper
Interieurwachter
Monumentenwacht Vlaams-Brabant

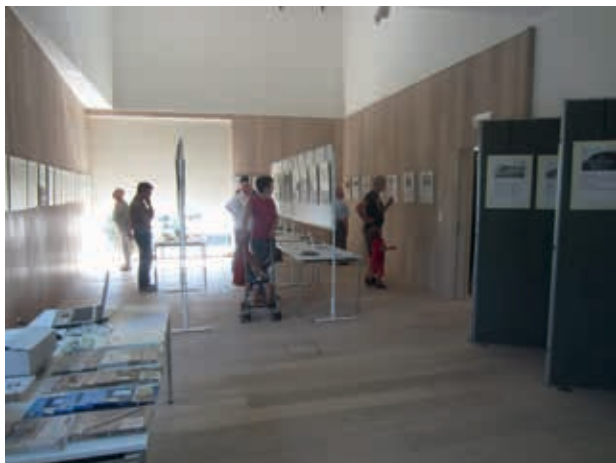
Activiteit in de kijker

Iedere maand plaatst Heemkunde Vlaanderen een originele heemkundige activiteit 'in de kijker'. Deze activiteit krijgt aandacht op de website, in de elektronische nieuwsbrief en in Bladwijzer. Ook een activiteit van jouw vereniging kan in de kijker komen! We zijn op zoek naar activiteiten die origineel of vernieuwend zijn, of een voorbeeldfunctie kunnen hebben voor andere organisaties. Voldoet jouw activiteit aan die criteria? Stuur dan een verslag en een aantal foto's naar consulenten@heemkunde-vlaanderen.be, en wie weet staat jouw activiteit volgende maand op onze website.

Herbergen en bierviltjes

De heemkundige kring De Oost-Oudburg uit Destelbergen en het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis dr. Maurits Gyseling organiseerden in het gemeentelijk museum van Destelbergen een tentoonstelling over de geschiedenis van de herbergen in de verschillende dorpskernen van Destelbergen. Daarvoor ontwierpen ze originele bierkaartjes die verdeeld werden in de cafés.

'Door de grote respons hebben we zowat de helft van de tentoonstelling kunnen samenstellen uit mondelinge bronnen', vertelt organisator Louis Gevaert. 'Dat heeft zijn voor- en nadelen. We hadden zeer veel bronnen maar het was niet altijd duidelijk welke informatie dan correct was.'

'We noteerden wat caféklanten vertelden, wat de cafébaas nog wist, wat er in de krant stond en wat hier en daar verteld werd. Die bundeling van café- en krantenpraat hebben we dan proberen te koppelen aan de schaarse objectieve gegevens.'

Wie wat ouder is, heeft de tijd nog meegemaakt waarin men de herbergen in een dorp niet op een hand kon tellen. Arbeiders die na een lange dagtaak in groep huiswaarts keerden, maakten graag gebruik van deze cafés om hun dorst te lessen.

'In de loop der jaren ging men echter steeds vaker alleen met de wagen naar huis en kwam er ook thuis meer comfort. Een koelkast, radio, televisietoestel en een computer raakten bij steeds meer gezinnen ingeburgerd. Daarnaast werden de cafébazen steeds meer regels opgelegd voor de uitbating.' Wat me het meest verbaasd heeft, is de grote inspanningen van de vrouwen die het café openhielden. Zij combineerden het café vaak met een kruidenierswinkeltje, brachten kinderen groot en

zorgden tegelijk ook voor het huishouden. En toch sprak men van de man als cafébaas.’

Door de samenwerking met de gemeente was het mogelijk om de tentoonstelling zowel in Heusden, Destelbergen en Beervelde te organiseren. De tentoonstelling werd ook aangeboden in het rusthuis van Heusden en de wijk Eenbeekeinde (vlakbij Gent) vroeg om de cafés van hun wijk tentoon te stellen tijdens het jubileum van een garage.

‘De inwoners van het rusthuis waren grotendeels in hun nopjes over de tentoonstelling. Het personeel was heel tevreden omdat de dagelijkse sleur een week lang werd doorbroken. De dagelijkse klachten werden vervangen door verhalen over vroeger.’

‘De drie speciaal ontworpen bierkaartjes hebben zeker hun effect gehad. De bezoekers hadden duidelijk al nagedacht over het onderwerp voor ze de tentoonstelling bezochten. Hierdoor konden ze snel veel bijkomende inlichtingen geven.’

In totaal brachten zo’n 2.500 mensen een bezoek aan de tentoonstelling en werd door het initiatief nog door 130 mensen bijkomende informatie geleverd.

Kwartetten met Affligems erfgoed

De heemkundige kring Belledaal uit Affligem lanceerde een nieuw kaartspel over het Affligemse erfgoed. Het spel bevat 36 kaarten met erfgoed en toeristische bezienswaardigheden uit de drie deelgemeenten van Affligem.

‘Zoals in onze statuten voorzien, willen we met dit kaartspel ons erfgoed meer toegankelijk maken voor iedereen’, zegt Mia Kerstens, bestuurslid van Belledaal. ‘We denken dan zowel aan nieuwe inwoners, als aan jonge gezinnen, scholen, jeugdbewegingen.’

Het kaartspel kan op twee manieren gespeeld worden, ofwel zoals de klassieke kaartspellen, ofwel met een extra moeilijkheidsgraad: vooraleer je tegenspeler de kaart ontvangt, dient hij/zij eerst nog een bijkomende vraag te beantwoorden. Het kaartspel bestaat uit negen reeksen van telkens vier kaarten. De kaarten zijn verdeeld over negen verschillende thema’s: historische gebouwen, de abdij, straatmonumenten, volksdevotie, natuur-

kracht, religieus erfgoed, oorlogsmonumenten, architectuur en het Affligembier.

‘Ik koos de onderwerpen voor de kaarten, terwijl de bijhorende teksten werden samengesteld door mede-bestuurslid Wilbert de Leyn. We hebben getracht om iedere deelgemeente gelijkwaardig aan bod te laten komen. Dat was niet altijd zo vanzelfsprekend, maar we hopen dat we hier toch in geslaagd zijn.’

‘We zijn bijzonder fier dat we ons Affligems kwartet spel nu eindelijk konden voorstellen, want eigenlijk was het idee al twee jaar aan het rijpen. Dat het

zo lang heeft geduurd, lag eigenlijk vooral aan het feit dat het vrij moeilijk was om sponsors te vinden voor dit heemkundig project.’

‘Met de hulp van Heemkunde Vlaanderen konden wij voor het project een subsidiedossier samenstellen, dat werd ingediend bij Cera Foundation. Wegens het belang van het project, namelijk het laagdrempelig toegankelijk maken van de schoonheid van een gemeente op het Vlaamse platteland, koos de stichting ons kwartet uit als een van de projecten die zij steunt in het kader van haar doelstellingen.’ Steun voor het project kwam er ook van het ge-

De abdij Affligem B1

De Sint-Pieter- en Paulusabdij 1:

- is een augustijnenabdij
- is een trappistenabdij
- is een benedictijnenabdij

Affligem

Oorlogsmonumenten G4

De 'Commonwealth' graven aan de kerk van Teralfene:

- zijn van twee Britse militairen van WO-II
- zijn van twee Amerikaanse militairen van WO-II
- zijn van een Britse en een Amerikaanse militair van WO-II

Affligem

Historische gebouwen A1

Het landhuis 't Sluis was:

- eigendom van de parochie Hekelgem
- eigendom van de abdij Affligem
- eigendom van de heren van Essene

Affligem

Architecturaal erfgoed I3

Het molenaarshuis van de Nieuwe Molen in Hekelgem:

- was de woning van burgemeester de Doncker van Hekelgem
- was de woning van André de Vis
- was de woning van molenaar Leurs

Affligem

Het Affligembier H4

Het Patersvat van Affligem:

- is een abdijbier gebrouwen met donkere mout
- is een abdijbier gebrouwen met extra-hop
- is een abdijbier gebrouwen met gruten in plaats van hop

Affligem

meentebestuur van Affligem. ‘Michel Verdoodt, huisfotograaf van onze gemeente, ging ruim een jaar lang op stap om aan de hand van onze gegevens de juiste foto’s te nemen. Hij maakte unieke beelden die de schoonheid en de historische waarde van die pareltjes tot hun recht laten komen. Bij het thema natuurkracht bijvoorbeeld, staan op de vier kaarten respectievelijk de Oude Molen in Hekelgem, de watermolen in Essene, de sluis op de Dender in Terafene en het hopveld aan de abdij in Hekelgem.’

Ook de Affligem Brouwerij Alken-Maes, die al jaren de verschillende Affligem-bieren brouwt in Opwijk, steunde het initiatief van het Affligemkwartet om de naambekendheid van haar bieren te ondersteunen. ‘Zonder deze steun zou het project voor een kleine kring als de onze onmogelijk geweest zijn.’

Ten slotte werd ook samenwerkt met de plaatselijke werkgroep ‘Trage Wegen’. Langs een speciaal traject kunnen wandelaars kennismaken met diverse van de uitgekozen onderwerpen. Deze wandelingen werden in het najaar ingelopen tijdens de ‘Dag van de Trage Wegen’.

‘We hopen nu dat het Affligem-kwartet bij velen, uit Affligem zelf en uit andere gemeenten van dichtbij en veraf, heel bekend zal worden. Op die manier kan de historische en artistieke rijkdom van Affligem uitstralen tot ver over de gemeentegrenzen. Want is onbekend nog altijd niet onbemind? We kregen ondertussen zelfs al een bestelling vanuit Tilburg in Nederland.’

Het kwartet spel kan besteld worden bij heemkundige kring Belledaal, secretariaat: Aarhulst 53, 1790 Affligem, www.belledaal.be.